

Засоби активізації навчання студентів іноземної мови у процесі роботи зі словниками

В.В. Кирикилиця*

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

*Corresponding author. E-mail: valentina.kirikilica@mail.ru

Paper received 12.11.15; Accepted for publication 29.11.15.

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню доцільності використання засобів активізації навчання студентів з метою ефективного засвоєння знань, умінь і навичок з іноземної мови у процесі роботи зі словниками. Особливу увагу приділено практичній реалізації таких засобів активізації навчання як система завдань, проблемні ситуації, методика вивчення нових термінів і понять. Застосування цих засобів спонукає мислення студентів, тим самим активізуючи їх розумову діяльність, в результаті якої формуються фонетичні, орфографічні, лексичні, граматичні знання.

Ключові слова: засоби навчання, активізація навчання, іноземна мова, робота зі словниками, знання, вміння і навички

Вступ. За сучасних умов стрімкого впровадження ідеї європейського виміру в освіті основна увага спрямовується на активізацію навчання студентів, які прагнуть мати якнайбільше можливостей для свого соціального та професійного розвитку. Адже сучасного роботодавця цікавить такий фахівець, який уміє критично мислити і самостійно вирішувати різноманітні проблеми; володіє багатим словниковим запасом, що базується на глибокому знанні вивченого матеріалу з можливістю його використання; здатний до самоосвіти.

Розвиток процесу навчання визначається прагненням викладачів активізувати навчальну діяльність студентів. Саме поняття «активізація» досить містке, його межі вловлюються лише інтуїтивно, а механізм його дії можна зрозуміти завдяки власному досвіду. Головне спрямування діяльності викладача і студента визначає принцип активності у навчанні, вимагаючи від викладача такої організації процесу навчання, яка сприяє міцному і глибокому засвоєнню знань, виробленню необхідних умінь та навичок, розвитку позитивного ставлення до навчання. Принцип активності у навчанні проявляється у такій «діяльності, яка характеризується високим рівнем мотивації, усвідомленого потребою у засвоєнні знань і умінь, результативністю та відповідністю соціальним нормам» [7, с. 50].

Короткий огляд публікацій за темою. Завдання активізації навчання висували всі педагоги, які боролися за розвиток розумових сил учнів. Одним із перших звернув увагу на необхідність активного засвоєння знань Я.А. Коменський. Ідеї розвитку активності у навчанні висували Й.Ф. Герbart, Л.М. Толстой і К.Д. Ушинський.

Проблема активізації навчальної діяльності й досі залишається актуальним питанням дидактики. Тут містяться джерела формування пізнавальних інтересів, розвитку самостійності, творчості, розумових здібностей. Розглядаючи проблему активізації навчання, педагоги досліджують її різні шляхи. Активізації навчально-пізнавальної діяльності в аспекті розвитку пізнавальної активності особистості в оволодінні знаннями, умінями і навичками приділяли багато уваги Л.П. Аристова, О.М. Матюшкін, Г.К. Селевко; формування пізнавального інтересу – А.К. Маркова, Л.М. Шовкун; формування пізнавальної самостійності – М.О. Данилов, В.А. Козаков, П.І. Підкасистий.

Суттєві положення і висновки з проблеми активізації діяльності тих, хто навчається, були обґрунтовані у пра-

цях В.І. Лозової, Р.А. Нізамова, Т.І. Шамової, Г.І. Щукиної. Питання розвитку пізнавальної активності під час самостійної роботи знайшло відображення в працях В.І. Бондаря, В.О. Онищука, М.М. Скаткіна, М.І. Махмутова). Проблема організації навчання із використанням словників піднімається в дослідженнях ряду авторів (Т.В. Букреєва, О.М. Лукаш, Д. Хармер).

Слід зазначити, що в умовах кредитно-модульної системи організації навчання у ВНЗ проблема активізації навчальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками залишається малодослідженою. Це пов'язано з недооцінкою ролі словників, що негативно впливає на весь навчальний процес. Відомо, що у 90% людей зоровий канал сприйняття інформації в декілька разів сильніший порівняно зі слуховим. Це дає підстави стверджувати, що обсяг і міцність засвоєного матеріалу, сприйнятого через зоровий канал зв'язку, будуть значно вищими. Недостатня увага у навчанні до словників, користування якими пов'язане з функціонуванням багатьох аналізаторів, веде до спрощення навчального процесу, швидкого забування, втрати умінь та навичок, здобутих значними зусиллями. Яскравим прикладом важливої ролі словника у процесі здобуття знань є поширена у всесвітній мережі Інтернет інформація про те, що 90% англійських сімей мають у домашній бібліотеці хоча б один тлумачний словник, адже «розвиток їхньої грамотності критично залежить від того, чи мають вони словник» [8, с. 43].

Мета – дослідити проблему використання засобів активізації навчання студентів ВНЗ. Завдання полягає в обґрунтуванні доцільності засобів активізації навчання студентів іноземної мови у процесі роботи зі словниками і детальній характеристиці кожного з них.

Матеріали і методи. Матеріалом для цієї статті слугували праці вітчизняних і зарубіжних науковців з питання активізації навчання у вищій школі. Методи дослідження передбачали теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури для визначення суті поняття та особливостей засобів активізації навчання; систематизацію, узагальнення наукових даних для розкриття проблеми; порівняльний аналіз з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми; узагальнення педагогічного досвіду, педагогічне спостереження, практичні завдання.

Результати та їх аналіз. У дидактичних дослідженнях існують різні визначення поняття «активізація». Як правило, автори під активізацією мають на

увазі ефективного використання тих методів, засобів, форм навчання, які відомі традиційній дидактиці і які спонукають особу до виявлення активності. Для цього потрібна така організація процесу пізнання, в якій об'єкт пізнання був би включеним у сферу діяльності учня і діалектична взаємодія між ними створювала б передумови виявлення активності особистості. Активізація навчання тлумачиться як цілеспрямована діяльність викладача, націлена на удосконалення змісту, форм, методів, способів і засобів навчання з метою збудження інтересу, піднесення активності, творчості, самостійності студентів у засвоєнні знань, формуванні умінь та навичок, застосуванні їх на практиці. Це – спрямування діяльності студентів на удосконалення вже отриманих та пошук нових знань [6, с. 38].

У педагогіці широко відомий метод активізації можливостей особистості й колективу, висунутий відомим російським педагогом Г.О. Китайгородською, яка розглядає учня як активного учасника педагогічного процесу, що творчо оволодіває знаннями та вміннями, які він з успіхом застосовує у своїй навчальній та життєвій діяльності. Згідно теорії Г. О. Китайгородської, метод активізації забезпечує інтенсивне навчання, в ході якого навчальні цілі досягаються за мінімальний термін при максимальному обсязі необхідного навчального матеріалу [2, с. 42–47].

Засоби активізації навчання студентів, як і методи, форми, є частиною педагогічної системи. Їх вибір залежить від дидактичної концепції, мети, змісту, методів і умов навчального процесу. Впровадження в навчальний процес засобів активізації навчання відіграє важливу роль, тому що через них реалізується зміст, форми і методи навчання, і на їхній основі здійснюються організація і управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Їх широке використання, з одного боку, вимагає постійної зміни змісту навчання, а з іншого – відкриває принципово нові можливості підвищення ефективності навчального процесу.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновки, що вирішення дидактичних завдань відбувається за допомогою засобів активізації навчання, які передбачають використання науково-педагогічного супроводу навчально-пізнавальної діяльності студентів, а саме: *система завдань, проблемні ситуації, методика вивчення нових термінів і понять*.

З метою конструювання системи завдань для активізації навчання студентів у процесі роботи зі словниками розглянемо насамперед визначення відповідних понять.

Аналіз наукової літератури [1; 4; 9] засвідчив, що навчальне завдання – явище багатопланове. Воно може розглядатись з кількох точок зору: змісту освіти, діяльності навчання – процесу взаємодії викладача та студентів (викладання та учіння). У такому розумінні завдання є засобом організації діяльності студентів і контролю за її проходженням з боку викладача та одночасно орієнтиром діяльності, а також засобом засвоєння змісту освіти. На етапі викладу навчального матеріалу пізнавальна діяльність студентів протікає приховано від викладача, що перешкоджає здійснювати керівництво цією діяльністю. Тому важливим завданням є не тільки передача інформації, а й матеріалізація діяльності студентів. Воно може бути вирі-

шене за допомогою завдань, які студенти отримують у процесі викладення нового матеріалу. Викладач здійснює контроль за діяльністю студентів, слідкуючи за виконанням завдань і відразу виправляючи знайдені помилки. Це дозволяє викладачу керувати процесом навчання, вносячи відповідні корективи і в свою діяльність, і в діяльність студентів. Але організувати всю цю роботу в процесі пояснення, доходячи при цьому до кожного учня, дуже важко. На допомогу знову повинні прийти засоби навчання.

В.О. Онищук розглядає вправи, завдання та запитання з точки зору засвоєння умінь і навичок та їх застосування з метою здійснення контролю за рівнем засвоєння знань, виділяючи репродуктивні, проблемні та творчі завдання, а також пропонує їх послідовність у процесі засвоєння знань, умінь та навичок: підготовчі (пізнавальні, мотиваційні), пробні, тренувальні (за зразком, інструкцією, завданням), творчі та контрольні завдання. Розглядаючи методи контролю знань і умінь, автор на етапі перевірки домашнього завдання пропонує застосовувати основні, додаткові та допоміжні запитання і завдання. За формою викладу перевірочні запитання дослідник ділить на звичайні, питання-завдання і завдання у вигляді проблеми або задачі. Метод вправ визначається як цілеспрямоване повторення коротких, сфокусованих дій, окремих операцій, ефективний для розвитку операцій мислення: аналізу-синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, абстрагування, конкретизації, логічних висновків [1, с. 237]. І.Я. Лернер розглядає завдання як види прийомів навчання в межах певного методу навчання [4].

Базуючись на розробленій таксономії навчальних завдань, зазначені вище дидакти наводять послідовність цілей навчання, які реалізують ідею розвитку:

а) цілі навчання, що припускають відтворення знань: запитання на відповідь; завдання на відтворення фактів, понять, даних; приклади на відтворення визначень, правил;

б) цілі навчання, що припускають відтворення простих розумових дій (вичленування і перевірка, опис і систематизація фактів); завдання на визначення фактів (вимір, розрахунки); питання на перерахування й опис фактів; завдання на перерахування й опис процесів і прийомів діяльності; завдання на аналіз і синтез; завдання на порівняння і розрізнення; завдання на упорядкування (класифікацію); завдання на визначення відносин (причина, наслідок, мета, засіб, функція, спосіб тощо); завдання на абстракцію, конкретизацію, узагальнення; рішення простих завдань, що припускають маніпуляцію з невідомими величинами та їх пошук за правилом, формулою;

в) цілі навчання, що орієнтують на формування складних розумових операцій (аргументація, пояснення): трансформацію (переклад, вираження знаків у словах); інтерпретацію (пояснення змісту, значення тощо); завдання на індукцію; завдання на дедукцію; завдання на аргументацію (доказ вірності);

г) цілі навчання, що припускають породження визначених мовних висловлень для вираження продуктивного розумового акту (реферат, оригінальний науковий текст): написання рефератів; підготовка доповіді, звіту; самостійні письмові роботи тощо;

д) цілі навчання, спрямовані на розвиток продуктивного мислення (вирішення проблем): застосування знань на практиці і вирішення проблемних ситуацій; цілепередбачення і постановка питань завдання на евристичний пошук на базі спостереження і конкретних емпіричних даних; завдання на евристичний пошук на базі логічного мислення.

Під системою завдань, які сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками в нашому дослідженні розуміється послідовний і прийнятний ряд дидактично обґрунтованих завдань, взаємопов'язаних в єдине ціле спільною метою та змістом, що є системотвірними чинниками. Система завдань для студентів повинна відповідати певним дидактичним вимогам. Згідно вимог, розроблених М.М. Скаткіним [9], система завдань повинна будуватись за принципом зростання складності завдань відповідно до встановлених критеріїв, враховуючи оптимальний розвиток їх пізнавальної самостійності тощо.

Ми розробили *систему завдань*, яка включає три типи завдань, кожен з яких передбачає завдання на залучення студентів до рефлексивної діяльності (аналіз власної діяльності, співставлення результатів діяльності з еталоном):

I тип – завдання на організацію роботи зі словниковою статтею (ознайомлення з реєстровою частиною, семантико-стилістичними й граматико-функціональними особливостями слова, прикладом використання слова в мові);

II тип – завдання на організацію роботи з позатекстовими компонентами (ілюстрації, картографічні матеріали, статистичні, хронологічні таблиці, список географічних і власних назв та ін.);

III тип – завдання на організацію роботи з апаратом орієнтування (список скорочень, абрєвіатур, ключі до системи транскрипції, індекси тощо).

Кожен тип об'єднує види завдань на використання прийомів розумової діяльності (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація). Наприклад: «Ознайомтесь із словниковою статтею, взятою з тлумачного словника, і вкажіть, як позначено значення слова, вимова, наголос, частина мови, вживання» (завдання на аналіз); «Випишіть зі словника 10 термінів з міжнародними терміноелементами (*auto-*, *aero-*, *hydro-* *bio-*, *video-*), приміром, *aerodynamic*» (завдання на синтез); «Користуючись словником, розкрийте значення термінів, які в різних галузях науки набувають інших значень: *reconstruction*, *agent*, *adaptation*, *act*» (завдання на порівняння); «Знайдіть у словнику слова, які відносяться до поданої групи слів, і запишіть у відповідну категорію групи» (завдання на класифікацію); «Підберіть потрібне слово або словосполучення із запропонованих варіантів, щоб заповнити пропуски в реченнях, використавши словник для пошуку потрібного значення слова» (завдання на систематизацію).

М.І. Махмутов вважає, що суть активізації навчання полягає не в звичайній розумовій активності і мислительних операціях з вирішення стереотипних навчальних завдань, а в активізації мислення шляхом створення *проблемних ситуацій*. Автор визначає при цьому мету активізації при проблемному навчанні, яка «полягає в тому, щоб підняти рівень розумової

діяльності учня та навчати його не окремим операціям у випадковому, стихійно складеному порядку, а системі розумових дій, яка характерна для вирішення нестереотипних завдань, що потребують застосування творчої розумової діяльності» [5, с. 248].

Проблемний метод навчання змінює характер розумових дій, що виконуються студентами у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Вони усвідомлюють зміст знань і дій не в готовому інформаційному вигляді, а здобувають їх самостійно, оперуючи поняттями. Студенти виконують безпосередньо таку систему дій, при якій засвоєні знання і дії стають засобом, інструментом для одержання нових знань, як результат виконання дій, до якої входять різні операції (інтелектуальні, предметно-практичні), що підтверджують або спростовують одержані результати. Створення *проблемної ситуації* неодмінно спонукає мислення і викликає пізнавальну потребу, тим самим активізуючи розумову діяльність, розвиваючи навички діалогічного і монологічного мовлення, створюючи умови для повторення і закріплення нового матеріалу. Наприклад, «Користуючись словником, з'ясуйте значення виділених слів у тексті, а потім використайте їх під час складання інтерв'ю про майбутнє космічного туризму з представником космічної галузі».

Важливими *прийомами* раціональної роботи зі словником є: установка на запам'ятовування нових слів і словосполучень; мисленнєве відтворення нових слів і їх систематична фіксація у власному словнику для створення банку нових слів. *Методика вивчення нових термінів і понять* починається з повідомлення про поняття, виділення ознак на підставі цілісного уявлення із введенням терміну; опис поняття; перерахування явищ, що охоплюються даним поняттям; підтвердження прикладу існування спеціального галузевого терміну (решту посідає загальнонаукова термінологія та загальноповживані лексеми), які становлять понад 60% професійної лексики фахівця у певній галузі знань [87, с. 96]. Наприклад, «Користуючись словником, випишіть тлумачення слів *information* і *message*, поясніть спільність і відмінність між цими поняттями, розкрийте їх види і властивості, знайдіть у словнику приклади вживання цих двох слів у мові».

Для формування нових термінів і понять ми рекомендуємо студентам працювати за такою схемою: 1) підберіть відповідний термінологічний словник; 2) випишіть потрібний термін у власний словничок; 3) запишіть нові терміни за категоріями; 4) випишучи новий термін, перевірте його правопис; 5) для кращого запам'ятовування терміну випишіть його дефініцію; 6) постійно повторюйте нові терміни аж до їх повного запам'ятовування [10, с. 21].

Названі засоби активізації навчання у процесі роботи зі словниками ефективно поєднуються з такими методами активізації навчання студентів як стимулювання інтересу до навчання (роз'яснення значущості учіння, створення ситуацій пізнавальної новизни, створення ситуацій зацікавленості); стимулювання обов'язку і відповідальності в учінні (переконавання у значущості навчання, вимоги, заохочення); рефлексії (проведення аналізу, узагальнення, аналогії, порівнянь і оцінок, виконання дій, вирішення проблем, обговорення); доповнюють та урізноманітнюють їх, ор-

ганічно вписуючись у педагогічний процес і відповідаючи умовам освітнього середовища ВНЗ.

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що вченими активно ведеться пошук різноманітних засобів активізації навчання. В результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що виокремлені нами засоби активізації навчання студентів у процесі роботи зі словниками (система завдань, проблемні ситуації, методика вивчення нових термінів і понять) є ефективними для формування знань, умінь і навичок з іноземної мови. Головне завдання полягає у

тому, щоб навчити студентів систематично і послідовно використовувати їх у процесі навчального пізнання.

В перспективах подальших досліджень лежить практична перевірка вибору найбільш раціонального засобу активізації навчання студентів у процесі роботи зі словниками для кожної навчальної ситуації і пошук вдалого поєднання цього засобу з іншими засобами організації навчальних дій із засвоєння нового змісту навчання, що в кінцевому результаті забезпечить підвищення ефективності навчання іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дидактика современной школы: пособие для учителей / В.А. Онищук, Б.С.Кобзарь, Г.Ф. Кумарина и др. / [под ред. В.А. Онищука]. – К. : Рад. школа, 1987. – 351 с.
2. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам : моногр. / Г.А. Китайгородская. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 100 с.
3. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пос. / Т.Р. Кияк. – К. : УМКВО, 1989. – С. 96.
4. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 185 с.
5. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории / М.И. Махмутов. – М. : Педагогика, 1975. – 367 с.
6. Низамов Р.А. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов / Р.А. Низамов. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1975. – 302 с.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии / Г.К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 250 с.
8. Сидні І. Лендау. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / Лендау І. Сидні ; [пер. з англ. О. Кочерги]. – К. : К.І.С., 2012. – 480 с.
9. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики / М.Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1984. – 96 с.
10. Dubicka, I. English for International Tourism. Pre-Intermediate : students' book / I. Dubicka, M. O'Keeffe. – Pearson Education Limited, 2003. – 143 p.

REFERENCES

1. Didactics of the modern school: a manual for teachers / V.A. Onishchuk, B.S. Kobzar, G.F. Kumarina i dr. / [ed. V.A. Onishchuka]. – K. : Rad. shkola, 1987. – 351 p.
2. Kitaygorodskaya, G.A. Methodical bases of intensive foreign language training: monograph / G.A. Kitajgorodskaya. – M. : Publ. House of Moscow Un-ty, 1986. – 100 p.
3. Kiyak, T.R. Linguistic aspects of terminology: teach. guidance / T.R. Kiyak. – K. : UMKVO, 1989. – P. 96.
4. Lerner, I.Ya. Didactic bases of training methods / I.Ya. Lerner. – M. : Pedagogy, 1981. – 185 p.
5. Mahmutov, M.I. Problem learning. The main problems in the theory / M.I. Mahmutov. – M. : Pedagogika, 1975. – 367 p.
6. Nizamov, R.A. Didactic bases of activization of educational activity of students / R. A. Nizamov. — Kazan : Publ. House of Kazan. Un-ty, 1975. – 302 p.
7. Selevko, G.K. Modern educational technology / G.K. Selevko. – M. : Narodnoe obrazovanie, 1998. – 250 p.
8. Sydni, I. Lendau. Dictionaries: art and craft of lexicography / Lendau I. Sydni ; [trans. from English O. Kocherhy]. – K. : K.I.S., 2012. – 480 p.
9. Skatkin, M.N. Problems of Modern didactics / M.N. Skatkin. – M. : Pedagogika, 1984. – 96 p.
10. Dubicka, I. English for International Tourism. Pre-Intermediate : students' book / I. Dubicka, M. O'Keeffe. – Pearson Education Limited, 2003. – 143 p.

Means of activization of students' foreign language learning in the process of working with dictionaries

V.V. Kyrlylytsia

Abstract. The article is devoted to the justification of the feasibility of the means of students' learning activization for effective acquiring of knowledge, abilities and skills in a foreign language in the process of working with dictionaries. The special attention has been spared to practical implementation of such means of learning activization as system of tasks, problem situations, methods of learning new terms and notions. The use of these means encourages students' thinking, thereby activating their mental activity which results in formation of phonetic, orthographic, lexical and grammatical knowledge.

Keywords: teaching means, activization of learning, foreign language, dictionaries activity, knowledge, abilities and skills